

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI FORRÁSOK
A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
LEVÉLTÁRÁBAN I–II.

Szerkesztette Szabadi István,
(Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának
475. évfordulója tiszteletére I.)
Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 2013, 1608 oldal

A kétkötetes munka már sokunk számára ismerős lehet, hiszen a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója alkalmából jelent meg 2013-ban. Az elmúlt három évben a kollégium történetének és egykori diákságának kutatói közül már többen tapasztalatot szerezhettek a kötetek felépítését és használhatóságát illetően, a kiadvány ismertetője ezért inkább módszertani kérdésekre összpontosít és személyes tapasztalatokat oszt meg az olvasóval.

Debreceni diáknévsort már a 20. század elején Thury Etele is közölt *Iskolatörténeti Adattára* második kötetében.¹ Ez a munka ma már nehezen fellelhető, összeállítója az ősmatrikulában felsorolt neveket közli beiratkozási sorrendben. Korabeli szerkesztője forráskiadványként közölte a diákok névsorát, a matrikulába beírtak nevei előtt felüntetve a főiskola 1657-ből származó törvényeit, illetve a névsor után két debreceni vonatkozású bizonyítványt (Komáromi Csipkés Györgyét és Bacsoni Mátéét) mellékel.

A kollégium egykori diákjainak vizsgálatához ez a kiadvány jó kiindulási alapot jelent mind a mai napig, de az elmúlt évtizedekben kiadott diáknévsorok újfajta módszertani megközelítést alkalmaznak. Jakó Zsigmond és Juhász István 1979-ben a *Kriteronnál*² jelentették meg a nagyenyedi diákság történetét, két bevezető tanulmánnyal a diákok életéről és a feudalizmus kori diáktársadalomról, majd függelékben közölték a kollégium diákjainak névsorát. Ezután egy hosszabb szünetet követően sorban jelentek meg a kilencvenes években egyes kollégiumok diáknévsorai. Tonk Sándor marosvásárhelyi,³ Bura László szatmári diákokról készült kötete 1994-ben,⁴ Hörcsik Richárd Sárospatakról szóló munkája 1998-ban,⁵ Balogh Béla máramaroszigeti líceumi diákság névsorát közreadó munkája 2000-ben,⁶ a Köblös József szerkesztette pápai

¹ *Iskolatörténeti adattár II.*, szerk. THURY Etele, Pápa, 1908. (Debreceni névsor: 96–466.)

² JAKÓ Zsigmond, JUHÁSZ István, *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Bukarest, 1979.

³ TONK Sándor, *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága, 1653–1848*, Szeged, 1994 (Fontes rerum scholasticarum, 6.).

⁴ BURA László, *A Szatmári Református Kollégium diákjai (1610–1852)*, Kolozsvár, 1994.

⁵ HÖRCSIK Richárd, *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*, Sárospatak, 1998.

⁶ BALOGH Béla, *A máramaroszigeti református líceum diáksága, 1682–1851*, Debrecen, 2000 (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 8.).

kollégium diákságáról készült kötet 2006-ban⁷ látott napvilágot. Mindenképpen ideje volt tehát, hogy Debrecen széles olvasóközönség számára hozzáférhetővé tegye kora újkori, újkori diákjainak adatait.

A kiadvány természetesen önmagában is rendkívül hasznos a kora újkori, újkori kollégiumi diáksággal kapcsolatos vizsgálódáshoz, de nem felejtkezhetünk meg a munka peregrináció-történeti vonatkozásáról sem. A Szögi László professzor úr szerkesztette *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* című sorozat elsősorban persze a diákok külföldi tanulmányaival foglalkozik, de minden külföldi akadémián tanult *peregrinus* neve mellett feltünteti – ha ismeri – a diák hazai tanulmányainak helyszíneit is. Ezen a ponton viszont még hiányosságok tapasztalhatók a nem erdélyi diákok hazai iskoláztatását illetően, köszönhetően nyilván annak is, hogy diáknévsorokról készült hazai forráskiadványok nem vagy csak hiányosan álltak eddig rendelkezésünkre. Ezen hiányos információk pótlására is alkalmas lehet a debreceni diáknévsor.

A debreceni kétkötetes munka azonban nem pusztán diáknévsor, hanem a diákok neveit a levéltári állomány intézménytörténeti forrásainak részeként mutatja be. A kötet Bölcskei Gusztáv püspök úr ajánlójával indul, majd ezt követi Szabadi István levéltárigazgató tanulmánya a kollégiumi levéltár történetéről. Az itt leírtak alapos áttekintést adnak az elmúlt évszázadok és évtizedek iratkezelési gyakorlatáról, bemutatják a hajdani levéltárosokat, akik áldozatos munkájukkal létrehozták, fenntartották és megőrizték az egykori dokumentumokat a teljes megsemmisüléstől. Márpedig a forrásokat bizony számos alkalommal fenyegette a pusztulás réme. A legkorábbi források sajnos éppen tűzvész és háborús pusztítás áldozatai lettek, ezért a most közreadott diáknévsorok sem lehetnek teljesek, hiszen 50 év anyaga 1538-tól 1588-ig – az iskola történetének legkorábbi időszakából – hiányzik.

A következő nagyobb fejezet a levéltári fondjegyzék kollégiumi vonatkozású adataival foglalkozik, abban a sorrendben és formában, ahogy az a teljes, tehát az egyházkerület anyagait is számba vevő fondjegyzékben található. Ez nagy segítséget jelent a kutatóknak, hiszen így könnyebben visszakereshetik az eredeti források besorolását és lelőhelyét.

A 221. oldalon elérkezünk az első kötet diáknévsoraihoz, melyeket egy rövid forrásmertetés előz meg. Erre a rövid ismertető áttekintésre a téma kutatóinak módszertani szempontból is nagy szükségük van, hiszen itt válik világossá, hogy kik tekinthetők az iskola diákjainak, és milyen források tartalmazzák ezeket a neveket. A rendelkezésre álló források, a jegyzőkönyvek, amiket *matricula studiosorumnak*, *catalogus* és *series studiosorumnak*, *gradus universalisnak* vagy *protocollumnak* hívták, csak az iskolai törvényeket aláíró, felsőbb tagozatba lépett diákok, az ún. tógátus diákok neveit tartalmazzák. A diáknévsorok összeállításakor, tehát csak az ő neveiket dolgozhatták fel, az alsó- vagy középfokú oktatásban résztvevőket nem. Emellett csak azok neve maradt fenn hiánytalanul, akik a kollégium lakói voltak, a *publicusok*, tehát jómódú, városi családoknál lakó diákoké csak hiányosan.

⁷ *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*, szerk. KÖBLÖS József, Pápa, 2006, (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.).

A másik módszertani probléma, hogy a diákok névsorát közlő jegyzőkönyveknek több változata is fennmaradt. Az ősmatrikula, amit most a Nagykönyvtár őriz, az 1588 és 1792 közötti időszak diákjainak neveit tartalmazza. Ezt használta fel később Bakóczy János a kéziratos diáknévsora elkészítésekor,⁸ és Bakóczinak erre a munkájára támaszkodott Thury Etele 1908-ban nyomtatásban megjelent debreceni névsora is. Az eredeti *serie*sekről több évtized vagy évszázad névanyagát tartalmazó másolat készült, részben azért, hogy a kollégiumi diáktisztviselők, a *seniorok* és *contrascribák* munkáját segítsék, vagy, hogy az egykori diákok neveinek másolatát emlékként megőrizzék. Az egyik ilyen másolatot pl. Csikesz Sándor professzor úr találta meg a felsőbányai egyházmegyébe kebelezett Nagytótfalusi Református Egyházközség parochiális levéltárának iratai között.⁹ A második kötetben közölt 19. századi lista 1804 és 1869 között vezetett *Gradus Universalis* vagy *Gradus Studiosorum* adatain alapszik, amely a diákok neveit és előmenetelük szerinti besorolásukat tartalmazta.

A diáknévsorok közlésekor a levéltár munkatársai valamennyi ismert forrást alapul véve készítették el a közreadott listát, ami több forrás anyagának összedolgozása, így a diákok nevei mellett feltüntetett egyéb információ is akár több forrás alapos vizsgálatának eredményeként születhetett meg. Ezzel mindenképpen meghaladták Thury Etele vállalását, aki egy kéziratos forrás adatait publikálta, és nem hasonlította azokat össze további forrásokkal.

Nagyon hiányolom ugyanakkor a már fentebb említett Bakóczy János kéziratos munkájának bevonását a diáknévsorok közlésébe. Bakóczy egy korábban keletkezett kézirat, Demjén János balmazújvárosi lelkész diáknévsorát vetette össze és egészítette ki az 1588-tól kezdődő *Seriesszel*, saját kutatásaiból pedig az egykori diákokról megjelent információkkal toldotta meg, feltüntetve a megjelenés pontos forrását is. Egyet kell azonban értenem a bevezetőben leírtakkal, hogy ennek a kéziratos munkának a felülvizsgálata meghaladta volna a levéltár munkatársainak lehetőségeit. Talán a jövő levéltáros generációjának szép feladata lehetne Bakóczy gyűjteményének ellenőrzése, és a frissebb szakirodalom adataival való kiegészítése.

Az első kötetben szereplő 13 282 diák nevét egy tanulmány elkészítése miatt egyesével is megnéztem, ezért ennek a kötetnek a használhatóságáról saját tapasztalataim is vannak. Az adatbevitelt végző Németh Irén és Farkas Zsolt rendkívül precíz munkát végeztek, csak néhány apró, a név felismerését egyáltalán nem zavaró gépelési hibát vettem észre. A nevek elrendezése az első kötetben kicsit szokatlannak tűnt, mivel a könyvet 90 fokkal elfordítva lehet csak olvasni, de praktikus szempontból érthető, hiszen így fért ki egy sorba a diákokról összeállított információ. A betűk mérete sajnos nagyon kicsi, de ennek is gyakorlati oka lehetett, hiszen az apró betűméret mellett is két vastos kötetben fértek el a diákok adatai.

⁸ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, II. 28. Bakóczy János adattári gyűjteménye.

⁹ *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I.*, szerk. SZABADI István, Debrecen, 2013, 216.

Minden diák kapott a neve mellé egy azonosító számot, így a második kötet végén található névmutatóból könnyen vissza lehet keresni az adott hallgatót. Ezt követi a családnév eredeti, betűhív átirata, a keresztnév latin formában, a beiratkozás időpontja, az első években csak évszámokkal, 1595-től kezdve mind gyakrabban hónappal és nappal kiegészítve. Az ezt követő információk az iskolai tisztségek (*senior, contrascriba, collaborator* stb.), a származási hely, a kollégium után rektóriai szolgálati hely, külföldi akadémiajárás, lelkeszi szolgálati hely és egyéb információk következnek, amennyiben ezekről szó van a *series*ekben.

Nagyon ügyes megoldásnak tartom, hogy ha egy új év kezdődött a beiratkozásokban, akkor vastagon szedve a lap közepén tüntették fel az évszámot a kötet készítői. Másik remek ötletük, hogy az egyes sorok színét váltották fehér és világosszürke között, ez vizuálisan nagyban segítette az olvasó-kutató munkáját.

Az első kötet két szempont szerint közölte a diákok neveit: kollégiumban vagy azon kívül lakó. Ez utóbbiak saját sorszámozást is kaptak.

A második kötet első része 1792 és 1850 között közli a diákok névsorát. Az elrendezés itt más, vízszintesen, két oldalon közli a diákokról szóló információkat. A megjelenítés elve itt is hasonló, azonosító szám, családnév, keresztnév, beiratkozási idő, tisztség, származási hely (most már hiánytalanul), rektóriák, akadémia, lelkeszi szolgálat, egyéb információk. A végén 1819-ig még azt osztályt is feltünteti az adattár.

A kötet következő része a *Classificatio Generalis*, vagyis osztályzati sorjegyzék az 1820 és 1850 közötti időből. Ez a névsor igen sok hasznos információval szolgál. A diák nevén, életkorán, vallásán, nemzetiségén, születési helyén (város, megye/tartomány) kívül az apa foglalkozását is megadja, valamint azt is, hogy tógátus diák-e, vagyis a kollégium beiratkozott hallgatója. Szabadi igazgató úr számításai szerint a diákok kb. 1/3 nem volt tógátus, akik ezen a listán előfordulnak, tehát ők úgymond vendéghallgatók voltak külföldről vagy a felvidéki szász-cípszer városokból.¹⁰ Értesülünk arról is, hogy melyik tanévben tanult az adott diák teológiát, egyháztörténetet, jogot és filozófiát, majd az 1842/43-as tanévtől kezdve franciát, rajzot, illetve részesült-e jótéteményben.

A névsorok közlése után levéltári forrásokra hivatkozva fontos statisztikákat közölnek, amikben feltüntetik a diákok évenkénti létszámgyarapodását. Kimutatásokat találunk a tanulók megyénkénti származási helyéről 1792 és 1801 között, illetve 1771 és 1780 között a rektóriákra kibocsájtottak területi szóródásáról. Legvégül a professzorok névsora látható a kimutatások között.

A kötet utolsó része a névmutató, ami a diáknévsorok mutatója, a *Classificatio Generalis* névanyagát már nem tartalmazza.

Összességében nagyon fontos, hiánypótló munka született, ami a jelenleg fellelhető, egymásnak néha kissé ellentmondó forrásokat is rendkívül ügyesen dolgozta össze. Kivitelezésében is példaértékű, jól használható munka született, amit az oktatástörténettel, peregrináció-kutatással foglalkozó szakemberek nagy haszonnal vehetnek a kezükbe.

Bozzay Réka

¹⁰ Uo., 216.